

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองที่ประชาชนคาดหวัง ในสังคมประชาธิปไตยของไทย The Civil Political Culture that People Expected in Thai Democratic Society

วินิจ ผาเจริญ

Winit Pharcharuen

วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

School of Administrative Studies, Maejo University

Corresponding Author, E-mail: winit.phacharuen@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมทางการเมืองและการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าที่ฝังลึกอยู่ในสังคมไทยด้วยระบบอุปถัมภ์แบบพึ่งพาและอำนาจนิยมไปสู่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือแบบพลเมือง ที่สามารถทำได้โดยผ่านกระบวนการปลูกฝังกล่อมเกล่า บ่มเพาะทางการเมือง ซึ่งมีสื่อกลางที่ทำหน้าที่นี้อยู่มาก แต่สื่อกลางที่ผู้เขียนให้ความสำคัญ คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสื่อสารมวลชน ฯลฯ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในท่ามกลางสังคมโลกยุคข้อมูลข่าวสารอันไร้พรมแดน วัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่ประชาชนคาดหวัง คือ มีการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพสิทธิเสรีภาพและกฎกติกาของสังคม รู้จักหน้าที่บทบาทของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อสังคม วิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง มีการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและมีส่วนร่วมทางการเมือง บทความนี้อาจเป็นหนึ่งช่องทางที่สามารถจุดประกายหรือบ่มเพาะหล่อหลอมพลเมืองที่ดีขึ้นในสังคมประชาธิปไตยของไทยต่อไป สำหรับองค์ความรู้ใหม่ คือ การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองที่ต้องเริ่มจากสถาบันภายใน คือ การปลูกฝังและการเป็นตัวอย่างที่ดีจากสถาบันครอบครัว จากนั้น ก้าวไปสู่การเรียนรู้ แสวงหาประสบการณ์จากสังคมภายนอกในสถาบันการศึกษาและถ่ายทอด สื่อสารความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง

ผ่านทางสถาบันสื่อสารมวลชน ทั้งสามสถาบันนี้จึงเป็นระบบที่เชื่อมสัมพันธ์ให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมทางการเมืองตามที่สังคมคาดหวังไว้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง; พลเมืองที่ดี; สังคมประชาธิปไตย

Abstract

This article aims to demonstrate the theory of political culture and transformation of subject political culture that deeply embedded in Thai society with a dependency patronage system and authoritarianism to the democratic or civic political culture. It is able to be developed by the process of cultivating, instructing, and incubating the politics. In fact, there are many social media took responsibility to do it, but the media that the author emphasizes on it and it is very important are as follows: family institution, educational institution, and mass communication etc. These pay the role in a global society of boundless information. The political culture in a democratic society that citizens expect are that: respecting for human dignity, respecting the rights, freedom, and rules of society, recognizing the role of their own self, having social responsibility, criticizing rationally, respecting different opinions, inspecting the public state power, and participating in political processes. Hence, this may spark or nurture a good citizen in a democratic society of Thailand. The new body of knowledge is the development of political culture that has to start from internal institution in order to cultivate and be a good model form his or her family first, then move forwards to learn and get experienced from external institution such as educational institutes, and transfer and communicate the real democracy through mass communication. All of these are the system which is related to youngsters to learn and participate in political processes. It is the real purpose that society expects form new generation.

Keywords: Civic Political Culture; Good Citizenship; Democratic Society

บทนำ

ประเทศไทยได้เปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และมีรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการปกครองของประเทศตามระบอบประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน โดยยึดหลักเสียงข้างมาก เพื่อมุ่งหวังให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสรีภาพและมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (Thamrongthanyawong, 1999: 1-11) ถึงแม้ว่า การพัฒนาประชาธิปไตยของไทยที่ผ่านมาจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากสังคมไทยมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลมาจากอดีต ในรูปแบบแผนโครงสร้างทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครอง ส่งผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน อาทิ ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาซื้อสิทธิ์ขายเสียง ปัญหาผู้นำใช้บทบาทหน้าที่เอื้อผลประโยชน์ให้ตนเองและพวก

พ้อง ทำให้สร้างผลเสียหายอย่างมหาศาลแก่ประเทศชาติ ซึ่งผลกระทบจากปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความล้มเหลวของพัฒนาการทางการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยแบบล้มลุกคลุกคลานมาตลอด เพราะสาเหตุมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าได้ฝังลึกในระบบของสังคมไทย (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2559: 1-3)

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา ผู้เขียนจึงสนใจที่จะนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมทางการเมืองและปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพื่อหาแนวทางเสริมสร้างการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่ประชาชนคาดหวังโดยผ่านสถาบันต่าง ๆ เพื่อให้พลเมืองมีความรู้ความเข้าใจและศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตย จนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีความเหมาะสมและเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนตามวิถีประชาธิปไตย ทั้งนี้ ผู้เขียนมีความหวังว่า บทความนี้อาจเป็นหนึ่งช่องทางที่สามารถจุดประกายกระแสการบ่มเพาะวัฒนธรรมทางการเมืองให้เกิดขึ้นกับประชาชนในสังคมไทยต่อไป

เนื้อเรื่อง

ความหมายและความสำคัญ วัฒนธรรมทางการเมือง

คำว่า วัฒนธรรม เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต แยกมาจากคำว่า วัฒน ในภาษาบาลี แปลว่า เจริญงอกงาม ส่วนคำว่า ธรรม เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง ความดี แปลตามรากศัพท์ คือ สภาพอันเป็นความเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 มาตรา 4 ให้ความหมายของวัฒนธรรมที่หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุขและยั่งยืน สำหรับคำว่า วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ได้ใช้เป็นครั้งแรกในบทความที่ชื่อว่า Comparative Political Systems ซึ่งเขียนโดยอัลมอนต์ (Gabriel A. Almond) โดยให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบแผนของทัศนคติและความเชื่อของบุคคลที่มีต่อระบบการเมืองหรือต่อระบบย่อยของระบบการเมืองและต่อบทบาททางการเมืองของบุคคล สำหรับแนวคิด

ของพาย (Pye, 1966: 33-46) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองไว้ 4 ความหมาย ได้แก่ 1) วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจหรือความไม่ไว้วางใจต่อบุคคลหรือสถาบันทางการเมือง เช่น ความศรัทธาหรือความเชื่อมั่นต่อสถาบันหรือผู้นำทางการเมือง 2) วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่ออำนาจทางการเมือง ซึ่งสะท้อนถึงการยอมรับและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง 3) วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพและการควบคุมบังคับทางการเมือง เพื่อให้เกิดการยอมรับหรือเคารพต่อเสรีภาพของประชาชนหรือมุ่งเน้นการใช้อำนาจบังคับเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม 4) วัฒนธรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับความจงรักภักดีและยึดมั่นในสังคม คือ วัฒนธรรมทางการเมืองช่วยสร้างเอกลักษณ์ทางการเมืองให้แก่บุคคลในสังคมที่จะยึดมั่นร่วมกันและพร้อมที่จะต่อสู้ ปกป้องรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์นั้นให้คงอยู่ต่อไป โดยการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม

ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ส่วน

ประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมทางการเมือง คือ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมและทัศนคติที่บุคคลมีต่อระบบการเมืองการปกครองของตน และแสดงออกโดยการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง

ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง

นักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมทางการเมือง อันเป็นที่รู้จักทั่วไป คือ อัลมอนด์ (Gabriel A. Almond) และเวอร์บา (Sidney Verba) โดยงานชิ้นสำคัญ คือ The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations เป็นการศึกษาสำรวจเพื่อวิเคราะห์ทัศนคติทางการเมืองและประชาธิปไตย 5 ประเทศ คือ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี (เยอรมัน) สาธารณรัฐอิตาลีและสหรัฐเม็กซิโก (เม็กซิโก) เป้าหมายของการศึกษาทั้ง 5 ประเทศในเชิงเปรียบเทียบนี้เพื่ออธิบายถึงความสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักร และความล้มเหลวของรัฐบาลแบบตัวแทนในประเทศอิตาลีและประเทศเยอรมัน รวมถึงความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชหลังปี พ.ศ. 2488 (ค.ศ. 1945)

จากการศึกษาของอัลมอนด์และเวอร์บาได้แบ่งวัฒนธรรมทางการเมืองเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ แบบไพร่ฟ้าและแบบส่วนร่วม โดยแต่ละประเทศจะมีลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสมผสานหรือเชื่อมโยงกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองและคุณภาพทางการเมือง ดังนั้น เพื่อนำไปสู่การอธิบายและความเข้าใจลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง จะได้กล่าวอย่างละเอียด ดังนี้ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2559: 191-192)

1. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (Parochial Political Culture) เป็นวัฒนธรรมทางในระบบดั้งเดิม ประชาชนในสังคมไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมือง รวมถึงไม่มีการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมทางการเมือง รัฐธรรมนูญและข้อเรียกร้องทางการเมืองระหว่างประชาชนกับระบบการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้ปรากฏในสังคมที่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีดั้งเดิมซึ่งปกครองแบบเรียบง่าย เช่น ชนเผ่าเงาะป่า ชาไกและเผ่าตองเหลืองในประเทศไทยหรือประชาชนในสังคมชนบทที่ห่างไกลความเจริญ ในปัจจุบันจะปรากฏกลุ่มวัฒนธรรมแบบคับแคบในยุคสมัยใหม่

เช่น เมื่อมีการเลือกตั้งทั่วไปประชาชนจะไปลงคะแนนเสียง เมื่อลงคะแนนเลือกตั้งเสร็จแล้วก็ไม่สนใจว่า ใครจะได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ไม่ได้ติดตามการทำงานหรือไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองแต่อย่างใด ถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบโบราณที่ปรากฏอยู่ในสังคมทางการเมืองสมัยใหม่ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทย ลักษณะการเมืองแบบคับแคบจะค้นพบได้ในกลุ่มคนที่ยากจนและไร้การศึกษา เป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสในการรับรู้และเข้าใจในบทบาทของตนต่อระบบการเมือง

2. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Political Culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจต่อระบบการเมืองโดยทั่ว ๆ ไปในระดับหนึ่ง ประชาชนในสังคมไม่มีความรู้สึก ว่า ตนเองมีความหมายหรืออิทธิพลต่อระบบการเมือง ประชาชนได้ยอมรับอำนาจรัฐ เชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎหมายของรัฐ แต่ไม่กล้าแสดงออก ไม่กล้าเรียกร้องทางการเมือง ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยถือว่าการเมืองเป็นเรื่องของผู้มีอำนาจหรือผู้มีบารมี ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าจะพบได้ในกลุ่มคนชั้นกลางในประเทศกำลังพัฒนา ความเชื่อที่ฝังรากลึกมาตั้งแต่อดีตอัน

เป็นอิทธิพลของสังคมเกษตรกรรมซึ่งมองว่า รัฐมีอำนาจเป็นผู้ปกครองเท่านั้น ประชาชนทั่วไปควรมีหน้าที่เพียงเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎหมาย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบนี้พบเห็นได้ในสังคมทางการเมืองของประเทศไทยโดยเฉพาะประชาชนนิยมไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง แต่ไม่ได้ติดตามตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง

3. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (Participant Political Culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองเป็นอย่างดี ต้นตอทางการเมืองตระหนักรู้ในทางการเมือง มีจิตสำนึกทางการเมืองสูง เห็นคุณค่าและความสำคัญในการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเห็นว่า ต้องควบคุม กำกับและตรวจสอบผู้ปกครองให้ใช้อำนาจปกครองเพื่อให้ระบบการเมืองตอบสนองความต้องการของประชาชนด้วยความเป็นธรรม รวมทั้งการบังคับใช้อำนาจตามกฎหมาย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมพบเห็นได้ในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบก้าวหน้าสูงและมีชนชั้นกลางกลุ่มใหญ่ที่มีจิตสำนึกทางการเมือง รวมทั้งมีความรับผิดชอบสูงซึ่งจะมีอยู่ใน

ประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว

สำหรับ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม อัลมอนต์และเวอร์บาเห็นว่า ไม่ทำให้รูปแบบการเมืองการปกครองเป็นประชาธิปไตยเสมอไป เพราะบางกรณีการตื่นตัวทางการเมือง สำนักทางการเมืองหรือการมีส่วนร่วมทางการเมือง อาจเป็นไปเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ในลักษณะจำกัดวงแคบก็ได้ ดังนั้น อัลมอนต์และเวอร์บา จึงเสนอลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่เรียกว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยชน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแบบผสมที่พลเมืองยอมรับเชื่อฟังการใช้อำนาจอธิปไตยในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครอง และเป็นพลเมืองที่มีความเป็นอิสระมีส่วนร่วมในการปกครอง อัลมอนต์และเวอร์บา เห็นว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยชน เป็นแรงผลักดันสำคัญ ที่ทำให้ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยบังเกิดขึ้น และมีส่วนสนับสนุนให้ระบอบประชาธิปไตยคงอยู่และดำเนินต่อไป ในทางกลับกันระบอบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอารยชนคงอยู่และดำเนินต่อไป (วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, 2549: 380-382) ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแต่ละประเภทที่กล่าวมา ย่อมมีส่วนกำหนด

รูปแบบและลักษณะการเมืองการปกครอง ตลอดจนจนมีส่วนในการสนับสนุนให้ระบบการเมืองนั้น ๆ ให้คงอยู่และดำเนินต่อไปได้

วัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทย

ประเทศไทยนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของประเทศเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของประเทศ แต่ตลอดระยะเวลา 87 ปี ก็ยังไม่สามารถเกิดเป็นรูปธรรมได้จริง เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองและการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนยังมีน้อย เนื่องจากอำนาจส่วนใหญ่ในการปกครองประเทศตกอยู่กับชนชั้นนำที่เรียกกันว่า อมาตยาธิปไตย ในกลุ่มเจ้าขุนมูลนาย ข้าราชการ ทหาร นักธุรกิจ พ่อค้า (ศรายุทธ นกใหญ่, 2558: 1-2) นอกจากนั้น ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานและกระบวนการเรียนรู้ของไทยได้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองภายใต้แบบดั้งเดิมที่ฝังลึกในสังคมไทยมายาวนานที่ยากต่อการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของไทยเรื่อยมา เช่น 1) คนไทยส่วน

ใหญ่ชอบการใช้อำนาจเผด็จการ
เคารพเชื้อพืงและอ่อนน้อมต่อผู้มี
อำนาจ 2) นิยมระบบเจ้านายกับ
ลูกน้อง 3) ยึดมั่นตัวบุคคลมากกว่า
หลักการหรือระบบ 4) การจัดลำดับ
ฐานะในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 5)
ความเป็นอิสรนิยม 6) ยึดมั่นใน
ประเพณีดั้งเดิม 7) เฉื่อยชาไม่มีความ
กระตือรือร้นต่อกิจกรรมทางการเมือง
8) ขาดความเชื่อมั่นในตัวเองและมอง
โลกในแง่ร้าย 9) ประณีประนอมหรือ
หนีความขัดแย้ง 10) ยึดติดกับระบบ
อุปถัมภ์และการพึ่งพา 11) มีความเชื่อ
ในโชคลางของขลังและไสยศาสตร์ 12)
นิยมเรื่องเงินคือแก้วสารพัดนึก เงินคือ
พระเจ้า (พรอัมรินทร์ พรหมเกิด,
2558: 10; วิชาล ศรีมหาโร, 2554)
จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมือง
ของคนไทยมีลักษณะไม่สอดคล้องกับ
วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย
โดยสิ้นเชิง นอกจากนั้น ระบบการ
เมืองไทยยังมีแนวคิดเรื่องอิทธิพลอยู่ใน
สังคมซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาวัฒนธรรม
ทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตย
ของไทย เพราะระบบการเมืองเหล่านี้
ได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยตราบนานถึง
ปัจจุบัน

วัฒนธรรมทางการเมืองไทยจึง
ไม่สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วน
ร่วมทางการเมือง เพราะประชาชน
โดยทั่วไปยังมีความเชื่อว่า การเมือง

หรือการบริหารประเทศเป็นเรื่องของ
กลุ่มชนชั้นนำเท่านั้น ในมุมมองของ
ประชาชนยังคิดว่า การเมืองเป็นเรื่อง
ของกลุ่มผลประโยชน์ ความรู้สึกเช่นนี้
ที่ทำให้ประชาชนขาดความศรัทธา
ขาดความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามี
ส่วนร่วมทางการเมือง ถ้าเข้ามาก็มี
วัตถุประสงค์อย่างอื่นไม่ใช่เป็นเรื่อง
ของจิตสำนึกทางการเมือง เช่น การ
ยอมรับในอำนาจนิยมของความเป็น
ข้าราชการซึ่งประชาชนโดยทั่วไปมอง
ว่า ข้าราชการเป็นชนชั้นนำ เมื่อ
ข้าราชการแนะนำหรือชักจูงในทางใด
ประชาชนจึงมักปฏิบัติตามโดยไม่
โต้แย้ง ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวไม่
สอดคล้องกับหลักการของการปกครอง
ระบอบประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุท
วณิช, 2554: 82-83)

ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทาง
การเมืองแบบพลเมืองในสังคม
ประชาธิปไตย จึงต้องมีการพัฒนาและ
ศึกษาอบรม บ่มเพาะหรือเสริมสร้าง
การมีส่วนร่วมทางการเมืองให้
ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ เชื่อมมั่น
และเห็นคุณค่าประชาธิปไตยว่า
อำนาจอธิปไตยที่แท้จริง คือ การ
ปกครองของประชาชน โดยประชาชน
เพื่อประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงต้อง
สร้างจิตสำนึกและมีจิตที่ปรารถนาต่อ
ระบบการปกครองในสังคมประชาธิปไตย
อย่างแท้จริง ด้วยการสร้างเหตุ

ปัจจัย ดังนี้ 1) จิตสำนึกและความศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย 2) จิตสำนึกในเรื่องสิทธิเสรีภาพเป็นหลักการที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย 3) จิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองและการเคารพสิทธิของผู้อื่น 4) จิตสำนึกในเสียงส่วนใหญ่และสิทธิเสียงส่วนน้อย 5) จิตสำนึกในเรื่องหลักความเสมอภาค 6) จิตสำนึกในหลักความยุติธรรมและเคารพกติกา 7) จิตสำนึกความอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นและพฤติกรรมที่แตกต่าง 8) จิตสำนึกในหลักนิติธรรม 9) จิตใจแบบประชาธิปไตยต้องมองโลกในแง่ดี 10) จิตสำนึกที่ต้องรู้จักวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลและเชิงสร้างสรรค์ 11) จิตสำนึกที่ต้องสนใจการมีส่วนร่วมกิจกรรมทางการเมืองและติดตามข่าวสารของบ้านเมือง 12) จิตสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตน (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2559: 5-6; สัญญา สะสอง, 2563: 40-45)

นอกจากนั้น จะสังเกตได้ว่าประชาชนในสังคมจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เจริญมากน้อยเพียงใด ให้พิจารณาอุปนิสัยหรือวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมนั้น ที่รู้จักปฏิบัติตนเป็นพลเมืองตามวิถีประชาธิปไตยในลักษณะต่อไปนี้ 1) เคารพเหตุผลมาก

กว่าตัวบุคคล ประชาชนจะใช้เหตุผลในการแก้ไขปัญหาจะให้ความเคารพซึ่งกันและกัน 2) รู้จักการประนีประนอม ผู้ศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยจะไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา แต่จะตกลงกันด้วยสันติวิธี 3) มีระเบียบวินัย ประชาชนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของบ้านเมือง และ 4) มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติเป็นหลัก ด้วยการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศและรักษาสমัติส่วนร่วมหรือสมบัติของสาธารณะ (สุขุม นวลสกุล และคณะ, 2550: 20-21) หรืออาจพิจารณาจากปัจจัย 6 ด้าน ที่ถือว่าเป็นปัจจัยตัวชี้วัดเยาวชนรุ่นใหม่ให้ตระหนักรู้ในบทบาทพลเมืองที่ดี ซึ่งประกอบด้วย 1) ความรับผิดชอบตนเอง 2) การเคารพหลักความเสมอภาค 3) การเคารพสิทธิผู้อื่น 4) การเคารพกติกา 5) การเคารพความแตกต่าง และ 6) ความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม (พงษ์สนธิ คุณนะลา, 2563: 97)

อย่างไรก็ตาม เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วสามารถสรุปได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทย ประชาชนต้องมีจิตสำนึกและจิตใจที่ปรารถนาดีต่อระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยต้องมีลักษณะดังนี้ คือ มีความ

เชื่อมั่นศรัทธาต่อหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยึดมั่นและเชื่อถือในหลักการสำคัญและศักดิ์ศรีของบุคคล เคารพกฎกติกาการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางการเมือง มีความสำนึกในหน้าที่ของตนและมีความเชื่อมั่นในตัวเอง และต้องมองโลกในแง่ดี ไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ วิชาปรัชญาวิจารณ์อย่างมีเหตุผลและเชิงสร้างสรรค์

แนวทางเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทย

จากข้อมูลข้างต้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า การสร้างพลเมืองให้มีความประชาธิปไตยในสังคมได้ตามที่ประชาชนคาดหวังได้จะต้องมีกระบวนการปลูกฝัง บ่มเพาะวัฒนธรรมทางการเมือง โดยผ่านสถาบันต่าง ๆ คือ

1. **สถาบันการศึกษา** ทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการศึกษา เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักในบทบาทหน้าที่ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยในภาคทฤษฎี ต้องเน้นย้ำทำความเข้าใจทั้งในเรื่องของบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและหลักการเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพสิทธิ

เสรีภาพและกฎกติกาของสังคม และรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและประเทศชาติ ตลอดถึงการศึกษาทฤษฎีแนวคิดของการเมืองการปกครองในประเทศและต่างประเทศ ทฤษฎีแนวคิดของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข หรือกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเมืองการปกครองตามกระบวนการประชาธิปไตย ทฤษฎีแนวคิดที่เกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ สิทธิมนุษยชนและกฎหมายในชีวิตประจำวัน ทฤษฎีแนวคิดด้านประเพณี วัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม บรรทัดฐานและวัฒนธรรม และการยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรม (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2556: 38-43) ส่วนภาคการปฏิบัติต้องเน้นย้ำและฝึกฝนให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามวิถีประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น ชมรมยุวชนนักประชาธิปไตย การเลือกตั้งคณะกรรมการนักเรียนนักศึกษาหรือสโมสรที่ทำงานเพื่อพัฒนาสังคม การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้สอนต้องเน้นผู้เรียนเป็นที่สำคัญ กระตุ้นให้มีการแสดงออกทางความคิด การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการวิพากษ์วิจารณ์ตลอดจนฝึกการทำงานเป็นกลุ่ม การนำเสนอผลงานและการให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็นอย่างเหมาะสม

สถาบันการศึกษา จึงเป็นองค์การสำคัญในการบ่มเพาะคุณภาพของคนให้ไปเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ และใช้ความรู้ ทักษะและวัฒนธรรมอันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องและมีความสุข และพัฒนาตนเองไปสู่ความเชื่อมั่นและถือปฏิบัติอย่างเป็นแบบแผนต่อไป

2. *สถาบันครอบครัว* เป็นสถาบันเบื้องต้นที่ต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้ของวัฒนธรรมทางการเมืองระดับครอบครัว โดยทำหน้าที่ในการบ่มเพาะปลูกฝังอุปนิสัยแห่งความถูกต้องและดีงาม หล่อหลอมกล่อมเกลาให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรม รวมถึงปลูกฝังและพัฒนาความเป็นพลเมืองที่ดีตามระบอบประชาธิปไตย ประกอบด้วยความรับผิดชอบต่อนตนเองและพึ่งตนเองได้ เคารพความเสมอภาค เคารพกติกาและกฎหมาย เคารพความคิดเห็นที่แตกต่างและความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม (Klaykaew, 2014: 1-18) ซึ่งสามารถยืนยันได้จากผลการศึกษาวิจัยของสุรวุฒิ ปัดโรสง (2542: 104-106) ที่ทำการศึกษาบทบาทของครอบครัวในการถ่ายทอดทางการเมืองให้กับนักเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพมหานคร พบว่า นักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยจะมีการแสดงออกทางพฤติกรรมและคำพูด

คำถามได้มากกว่านักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบไม่เน้นประชาธิปไตย นอกจากนั้น ยังพบว่า นักเรียนที่มีการสื่อสารทางการเมืองภายในครอบครัวสูงก็จะได้รับผลของการถ่ายทอดทางการเมืองที่สูงกว่าเช่นกัน

ดังนั้น แบบอย่างที่ดีของพ่อแม่และผู้ปกครองที่อยู่ร่วมกันบนฐานของความรัก ความเข้าใจ มีการอบรมบ่มเพาะและให้เสรีภาพในการคิด ช่วยกันรับผิดชอบต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัว จะเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่จะส่งต่อสู่สังคมส่วนรวม โดยแบบอย่างที่ดีของคนในสถาบันครอบครัว สามารถสื่อสารและแสดงออกทางพฤติกรรมในประเด็นสำคัญ ๆ ได้แก่ 1) เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีการค้นคว้าศึกษาหาความรู้ ติดตามข่าวสารและความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศอย่างต่อเนื่อง มีการสนทนา พูดคุย ซักถาม และตอบคำถามระหว่างกันอย่างชัดเจนมีเหตุผล 2) เป็นผู้ที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ ทั้งการทำงานหรือการทำกิจกรรมใด ๆ อย่างเคารพต่อสิทธิเสรีภาพและความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่มีปฏิกิริยาที่แสดงถึงการดูถูกดูแคลน ทั้งต่อการศึกษาหรือสถานะทางสังคมของบุคคลนั้น 3) เป็นที่ผู้ประกอบสมาอาชีพที่สุจริตไม่

เปียดเบียนผู้อื่นและสามารถเป็นที่พึ่งของบุคคลในครอบครัวได้ 4) เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกสาธารณะ มุ่งที่จะทำประโยชน์เพื่อให้เกิดกับส่วนรวม มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชนที่เป็นสมาชิกอยู่อย่างไม่ว่างนิ่งดูตาย 5) เป็นผู้แสดงออกถึงการเคารพกฎกติกาของชุมชนและสังคม ถึงแม้จะเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การทิ้งขยะรีไซเคิล จอดรถในที่ห้ามจอด ขับรถฝ่าไฟแดงหรือแม้แต่การรอคอย 6) เป็นผู้ que แสดงออกถึงความตระหนักและมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยความสมัครใจและมีความเห็นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นหน้าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของประชาชนทุกคนในประเทศ โดยการไปเลือกตั้งทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นหรือการเลือกตั้งระดับชาติและมีการแสดงความคิดเห็นถกเถียงกันด้วยเหตุผลหรือการแสดงการคัดค้านอย่างถูกต้องด้วยวิธีการที่เหมาะสม

3. สถาบันสื่อสารมวลชน มีบทบาทในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารรายงานสถานการณ์ที่ถูกต้องและชัดเจนให้กับประชาชน ทั้งทางโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์และสื่อออนไลน์ ฯลฯ และต้องทำหน้าที่ในการกลั่นกรองคัดเลือกข้อมูลข่าวสาร

เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือนหรือสร้างความแตกแยกในหมู่ประชาชน ผู้บริโภคข่าวสารและผู้ที่มีความคิดเห็นต่างในสังคม การสร้างเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ในการสื่อสารขององค์กรจนเป็นที่เชื่อถือหรือยอมรับของผู้บริโภคข่าวสารมากเท่าใด ก็จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการแสดงออกของประชาชนมากเท่านั้น สถาบันสื่อสารมวลชนจึงต้องเสนอข่าวสารข้อเท็จจริงที่เป็นประโยชน์และตระหนักในผลกระทบที่จะตามมาต่อสังคมส่วนรวมด้วยเช่นกัน

ตามที่กล่าวมา หากสถาบันหลักทั้งสามได้ทำหน้าที่ในการปลูกฝังและพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างเต็มที่ จะทำให้ประชาชนทุกคนมีความเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้ระบบการเมืองการปกครองของประเทศมีความเป็นประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์และเข้มแข็งมากขึ้น พลเมืองที่ดีเท่านั้นที่จะสร้างระบบการเมืองที่ดีให้เกิดขึ้นได้ และระบบการเมืองที่ดีเท่านั้นที่สามารถหล่อหลอมพลเมืองที่ดีของประเทศชาติต่อไปได้

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาผู้เขียนสรุปได้ว่า แนวทางเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทย ควรมีการกล่อม

เกลือบรมบ่มเพาะตั้งแต่เด็ก เพราะครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุดแต่สำคัญที่สุด เป็นสถาบันแรกที่จะหล่อหลอมและพัฒนาบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวให้เป็นบุคคลอันพึงประสงค์ของสังคม สถาบันการศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติให้เกิดความรู้ ความสามารถทำประโยชน์ให้กับสังคม โดยมุ่งเน้นให้รู้จักค่านิยมพื้นฐานทางวัฒนธรรมและการเมือง การพัฒนาบุคลิกภาพและปรับตัวเข้ากับสังคม หากกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดทฤษฎีและประสบการณ์ ที่ถูกต้องและดีงามจากสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว และสถาบันสื่อสารมวลชน ก็จะทำให้มีเยาวชนประชาชนได้ทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีมีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าประชาธิปไตย อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาในระบอบการปกครองประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้นไปสู่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือแบบพลเมืองที่มีคุณภาพ ดังนั้น หากประชาชนทุกคนตระหนักและศรัทธาในแนวทางแห่งวิถีประชาธิปไตยอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว สังคมไทยก็จะเป็นสังคมแห่งการสร้างสรรค์ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนก็จะเกิดขึ้นอย่างแท้จริง โดย

มีพลเมืองที่ดีส่วนใหญ่เป็นแบบอย่างและเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอย่างปกติสุขต่อไป

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ ก็คือ การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองต้องเริ่มจากสถาบันภายใน คือ การปลูกฝังและการเป็นตัวอย่างที่ดีจากครอบครัว จากนั้นก้าวไปสู่การเรียนรู้ หาประสบการณ์จากสังคมภายนอกในรั้วสถานศึกษา และการสื่อสารความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงทางสื่อสารมวลชน ทั้งสามสถาบันนี้จึงเป็นเหมือนระบบที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง

สรุป

ประเทศไทยหลังได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นับเป็นเวลากว่า 87 ปี ที่ได้เห็นผลของพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทยในระบอบประชาธิปไตยแบบลัทธิคฤกุลคณา และไม่สามารถบริหารประเทศในระบบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบได้ มีทั้งการรัฐประหารและการยกเลิกรัฐธรรมนูญซ้ำแล้วซ้ำ

เล่า ถ้าจะพิจารณาและวิเคราะห์ถึงปัญหาอุปสรรคที่ฝังรากลึกในสังคมไทยและมีผลต่อการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ไม่ก้าวหน้านั้น มีสาเหตุมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม และเมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดวัฒนธรรมทางการเมือง จะเห็นได้ว่า สังคมไทยมีวัฒนธรรมทางการเมืองในรูปแบบลักษณะอำนาจนิยมที่ยึดถือระบบอุปถัมภ์และการพึ่งพา ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า ยอมให้อำนาจทางการเมืองอยู่ในกลุ่มชนชั้นนำหรือกลุ่มอิทธิพล ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ต้องแก้ไขปรับปรุงอย่างเร่งด่วน วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า จึงถือเป็นจุดอ่อนและเป็นอุปสรรคของสังคมไทยในระบอบประชาธิปไตยหลายประการ ทั้งทำให้ขาดความความรับผิดชอบต่อสังคม ขาดระเบียบวินัย ขาดการเคารพสิทธิ เสรีภาพและกฎกติกาของสังคมและมีข้อยกเว้นสำหรับผู้มีอำนาจ การได้รับอภิสิทธิ์และใช้อิทธิพลจนเกิดความเคยชิน รวมถึงการละเลยข้อเท็จจริงและความถูกต้องของผู้มีอำนาจ จึงนำไปสู่ความอ่อนแอ ขาดเสถียรภาพของระบบการเมืองระบอบประชาธิปไตยอย่างร้ายแรงต่อไป

แนวทางเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยของไทย ควรมีการอบรมบ่มเพาะตั้งแต่เด็ก โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดทฤษฎีและประสบการณ์ที่ถูกต้องดีงามจากสถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว และสถาบันสื่อสารมวลชน ซึ่งจะทำให้มีเยาวชนได้ทำหน้าที่เป็นพลเมืองที่ดีมีความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าและเกิดความศรัทธาในระบอบการปกครองประชาธิปไตยเพิ่มมากขึ้น สิ่งที่สังคมไทยคาดหวังในสังคมประชาธิปไตย ก็คือการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เคารพสิทธิเสรีภาพและกฎกติกาของสังคม รู้จักหน้าที่บทบาทของตนเอง มีความรับผิดชอบ การวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล เคารพและแสดงออกต่อผู้มีความคิดเห็นต่างอย่างเหมาะสม ดังนั้น หากประชาชนทุกคนตระหนักและศรัทธาในแนวทางแห่งวิถีประชาธิปไตยอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว สังคมไทยจะเป็นสังคมแห่งการสร้างสรรค์ มีระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง โดยมีพลเมืองที่ดีส่วนใหญ่เป็นแบบอย่างและพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอย่างปกติสุขต่อไป

บรรณานุกรม

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2554). *รัฐกับสังคม: ไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา.
- ฉานินธิ์ สันตะพันธ์. (8 กรกฎาคม 2550). *วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง: แนวทางการสร้างสังคมประชาธิปไตย*. สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2563, จาก <http://www.public-law.net/publaw/view.aspx?id=1117>
- พงษ์สนธิ์ คุณนะลา. (2563). บทบาทพลเมืองภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในจังหวัดลำพูน. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 5 (1), 85-99.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. (2558). วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนกับการพัฒนาประชาธิปไตย. *รัฐสภาสาร*. 63 (11), 9-33.
- วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. (2549). วิเคราะห์เปรียบเทียบระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยมและแบบเผด็จการอำนาจนิยม. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองเปรียบเทียบ เล่มที่ 2 หน่วยที่ 8*, พิมพ์ครั้งที่ 17. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิศาล ศรีมหาโร. (2554). การเมืองไทยระบบหรือคน: การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*. 9 (3). สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2563, จาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=การเมืองไทยระบบหรือคน_%3A_การพัฒนาวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน
- ศรายุทธ นกใหญ่. (2558). *วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของบุคลากรวิทยาลัยเทคโนโลยีทางการแพทย์และสาธารณสุข กาญจนบุรี*. การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สัญญา สะสอง และคณะ. (2563). การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ หมู่บ้านแพมบก อำเภอปาย จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*. 3 (1), 35-46.
- สุชุม นวลสกุล และคณะ. (2550). *การเมืองและการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- สุรุฒิ ปัดไธสง. (2542). *การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง: รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม, ในขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2556). *วัฒนธรรมทางการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- _____. (2559). *วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- อภิรักษ์ ทะสุนทร และกมลวิษ ลอยมา. (2559). วัฒนธรรมพลเมืองของสังคมไทยในระบบอบประชาธิปไตย. *การประชุมวิชาการ สถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 18 ประจำปี 2559 “เติมชีวิต คืนชีวาประชาธิปไตย” (Revitalizing Thai Democracy)*. ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร. วันที่ 4-6 พฤศจิกายน.
- Klaykaew, K. K. (2014). The Role of Families in the Fostering and Development of Children becoming Good Citizens in a Democratic Society. *Journal of Behavioral Science*. 20 (1), 1-18.
- Pye, L. W. (1966). *Aspects of Political Development: An Analytic Study*. Boston: Little Brown and Company.
- Thamrongthanyawong, S. (1999). *Political: Concept and Development*. Bangkok: Sema Dharma Publishing.